

ших є інвестиції транснаціональних компаній. Виходячи на зарубіжні ринки заради досягнення власних цілей, ТНК водночас є найбільш потужними та бажаними інвесторами для приймаючих країн. Їхній ресурсний потенціал, багатий економічний досвід і стійкість до криз створюють додаткові переваги над однонаціональними компаніями. Лише великі компанії з їхніми фінансовими ресурсами як інвестиційні вкладення здатні повною мірою впроваджувати новітні технології, світові стандарти господарювання, найкращу сільськогосподарську техніку, залучати висококваліфікованих менеджерів і спеціалістів-аграрників. Вони мають кращі можливості об'єднати велику кількість існуючих нині приватних товаровиробників у центри з переробки та реалізації.

Отже, поряд із загальновідомими перевагами (інвестиційні вкладення, податкові платежі в бюджет, створення нових робочих

місць, модернізація виробництва) ТНК в аграрній сфері нашої країни мають такі ж недоліки (виснаження земель сільськогосподарського призначення, усунення українських виробників, використання шкідливих речовин). Світові транснаціональні компанії внаслідок свого незначного представництва поки що не здатні проводити якісні структурні зміни в галузі агропромислового виробництва нашої країни, їхній вплив відчутний, але не вирішальний. Аграрний сектор України потребує іноземних інвестицій, вже тривалий час залишаючись галуззю з найбільш нереалізованим потенціалом. Першочерговим завданням держави при цьому є створення позитивного іміджу аграрної галузі України перед потенційними інвесторами, але для цього необхідні лібералізація підприємницької діяльності й удосконалення економічного законодавства.

Проаналізовано сучасний стан надходження інвестицій в економіку України. Розглянуто діяльність транснаціональних компаній у різних сферах вітчизняного агропромислового комплексу, запропоновано бажані напрями в ньому для залучення інвестицій ТНК. Надані рекомендації для поліпшення інвестиційного клімату в аграрній галузі.

Проанализировано современное состояние поступления инвестиций в экономику Украины. Рассмотрена деятельность транснациональных компаний в разных сферах отечественного агропромышленного комплекса, предложены желаемые направления в нем для привлечения инвестиций ТНК. Даны рекомендации для улучшения инвестиционного климата в аграрной отрасли.

In the article the current state of investments in the economy of Ukraine is analysed. An activity of transnational companies in the different spheres of agroindustrial complex is considered. The desired directions for bringing investments of TNC are suggested. Recommendations for the improvement of investing situation in agrarian industry are given.

* * *

О.П. КОМАРНИЦЬКА, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Цінові тенденції на світових ринках продовольства: виклики для України

Сучасна глобалізаційна модель розвитку світової агропродовольчої системи, заснована на міжнародному поділі праці, не здатна стабільно функціонувати, уникаючи дисбалансів, що пов'язано із суттєвим впливом природно-кліматичного фактора на виробництво й обіг продовольства, специфікою виробничих циклів, нестійкістю та непередбачуваністю продовольчої кон'юнктури.

Загострення світової продовольчої кризи, формування негативних для споживачів

прогнозів щодо подальшої цінової динаміки на ринку агропродукції актуалізують питання забезпечення продовольчої безпеки для переважної більшості країн світу, у тому числі й в Україні.

Проблемам світової продовольчої кризи та її впливу на український ринок сільськогосподарської продукції і продовольства приділяють увагу в своїх дослідженнях багато учених-економістів, серед них

Б. Пасхавер¹, П. Саблук², О. Шпичак³, В. Збарський⁴.

Мета статті – охарактеризувати основні об'єктивні причини світової тенденції підвищення цін на ринках агропродукції, визначити причини низької ефективності використання наявного потенціалу її виробництва в Україні, сформулювати ризики, що впливатимуть на динаміку аграрного сектору і соціально-економічний розвиток країни у цілому.

Дослідженнями встановлено, що останнім часом світовий ринок сільськогосподарської продукції і продовольства характеризується чіткою тенденцією до зростання обсягів експорту.

Так, за 2005-2011 роки світовий експорт основних видів продовольчої продукції зріс: пшениці – від 120,5 до 149,3 млн т, або на 24%; сояшнику – від 3,1 до 4,8 і на 54,1%; м'яса загалом від 31,2 до 37,6 і на 20,5%, у тому числі яловичини – від 8,8 до 9,6 і на 8,7%, свинини – від 10,0 до 12,1 і на 29,7%, м'яса птиці – від 10,9 до 14,2 і на 29,7% та молока й молочних продуктів – від 86,3 до 97,8 млн т, або на 133%.

Водночас зросли ціни на всі ці види продукції – від 10,6% по молоку та молочних продуктах до 47,1% по пшениці.

За даними Продовольчої і сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО), за останнє десятиліття світові ціни на продовольчі продукти зросли майже удвічі; на зерно і цукор різко підвищилися за липень 2012 року, а зерно на світовому ринку подорожчало з червня на 17%. Основними причинами зростання цін є посуха в США і Росії. Після злив у Бразилії ціни на цукор також досягли максимуму. У середньому ціни на харчові продукти за липень зросли на 6%.

У жовтні цього року може бути скликана рада G-20 (до якої входять провідні світові держави) для розгляду ситуації на світовому

ринку зерна. Причиною екстреного скликання стало різке зростання цін на збіжжя на світовому ринку.

У зв'язку з такою ситуацією ООН звернулася до уряду США із закликом припинити випуск етанолу як біопалива⁵.

За американським законом 40% урожаю має бути використано для виробництва біологічного палива. Але якщо нині так вчинити, це може призвести до продовольчої кризи у світі, вважають експерти ООН.

Причинами світової тенденції підвищення цін на ринках агропродукції є наступні фактори.

1. *Населення планети постійно збільшується стрімкими темпами.* Так, якщо у 1990 році чисельність населення світу становила 5,26 млрд осіб, то вже у 2009 році – 6,6 млрд. При цьому останнім часом 90 % приросту населення припадає на слаборозвинуті країни. Серед регіонів за народжуваністю лідирує Африка (45 новонароджених на 1 тис. населення), друге місце посідає Латинська Америка – 31, третє – Азія – 29 осіб⁶.

2. Триває тенденція до зменшення площ, придатних для обробітки сільськогосподарських культур. У сільськогосподарському обробітку в світі знаходиться 4810 млн га земель (у т. ч. рілля – 1340 млн га, луки і пасовища – 365 млн га). Найбільшими площами ріллі володіють США (185 млн га), Індія (160 млн га), РФ (134 млн га), Китай (95 млн га), Канада (46 млн га), Казахстан (36 млн га) та Україна (32 млн га). При цьому планета щороку втрачає від 5 до 10 млн га сільськогосподарських угідь через погіршення навколишнього середовища, ще 19,5 млн га втрачається щороку через стрімкий розвиток промисловості й ринку нерухомості⁷.

3. *Скорочення пропозиції аграрної сировини,* пов'язане з несприятливими погодними умовами, стихійними лихами у деяких країнах-виробниках. Повідомлення про низькі врожаї пшениці в Росії, Україні, Казахстані та країнах Європи і США у 2012 році

¹ Пасхавер Б. Цінова конкурентність аграрного сектору / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2007. – №3 – С.78-87.

² Саблук П.Т. З виступу на VI міжнародному науковому конгресі «Державне управління та місцеве самоврядування». – Х.: ХРІДУ НАДУ, 2006.

³ Шпичак О.М. Якість і ціна сільськогосподарської продукції / О.М. Шпичак // Наук. вісн. Національного університету біоресурсів і природокористування України. – К.: ВЦ НУБІПУ, 2010. – Вип. 154. – Ч. 1. – С.11-19.

⁴ Збарський В. Державна підтримка сільського господарства / В. Збарський, В. Горьовий // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 74-80.

⁵ ООН закликає США припинити випуск етанолу як біопалива [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.newsru.ua/finance/10aug2012/oon_usa.html.

⁶ Саблук П.Т. Глобалізація і продовольство: моногр. / П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – С. 145.

⁷ Щороку Земля втрачає 30 млн га сільськогосподарських угідь – ООН [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.newsmarket.com.ua/2010/10/10022592/shhoroku-zemlya-vtrachaye-30-milyoniv-gekt>.

призвело до стрімкого зростання цін на цей вид продукції, які підвищилися майже на 50 % за липень та серпень.

Довідково. Президент США назвав цьогорічну посуху "руйнівною і однією із найстрашніших за всю історію країни"¹.

4. Збільшення обсягів вирощування зернових із метою вироблення біопалива. Цей напрям підтримується, наприклад, урядом США, який надає значні субсидії своїм фермерським і сільськогосподарським компаніям для вирощування ними пшениці, кукурудзи, ріпаку. В ЄС передбачається відведення від 4 до 13 % площ сільськогосподарських угідь на виробництво сировини для біопалива згідно з Директивою 2003/30/ЄС², в якій наголошується на необхідності заміни 5,75 % дизеля й бензину на транспорті та просування біопалива.

5. Зростання споживання продуктів харчування в найбільш населених країнах світу – Індії й Китаї в результаті стрімкого зростання економік цих країн, що супроводжується збільшенням доходів населення і споживчого попиту. В кризовий період країни, що розвиваються, продемонстрували значно помірніші показники стагнації або й зовсім уникли кризи.

6. Нестабільність на світових фінансових ринках у зв'язку з накопиченням бюджетних дефіцитів і загрозою виникнення дефолтів у деяких європейських країнах (Греції, Португалії, Іспанії). Для інвесторів ринки таких країн несуть загрози неповернення вкладених коштів, тому дедалі активнішим стає вкладення спекулятивних ресурсів у продовольство, попит на яке прогнозовано збільшуватиметься.

Загальносвітові тенденції розвитку аграрного сектору формуватимуть низку викликів для України у середньостроковій перспективі:

наростання ресурсних дисбалансів у світі, зокрема дефіцит продовольства, стимулюватимуть зростання цін на продукцію аграрної галузі;

актуальна нині модель захисту внутрішнього ринку України від цінових коливань (адміністративне регулювання цін, заборона або обмеження експорту тощо) є не лише неефективною в умовах відкритої ринкової економіки, але й демотивує аграрне виробництво як таке;

висока інвестиційна привабливість аграрного виробництва сприятиме збільшенню конкуренції між країнами, що мають однаковий з Україною значний аграрний потенціал³;

має задовольнятися потреба в технологізації аграрного виробництва: за підрахунками Асоціації "Український клуб аграрного бізнесу"⁴, якщо Уряд не підтримає фінансово технічне переоснащення галузі, втрати внаслідок використання старих непродуктивних комбайнів і тракторів можуть досягти 7,5 млрд грн;

нерівномірність світового розвитку аграрного виробництва (зокрема, через високий рівень субсидій у розвинутих країнах⁵ та розміри інвестицій), викривлення конкурентної ситуації через поширення протекціоністських заходів, зростання відставання країн, що розвиваються, від світових лідерів;

глобалізація переробної промисловості та трансфер виробництв (особливо в трудомістких галузях) із розвинутих країн у країни, що розвиваються, збереже в ролі важливого джерела конкурентних переваг низькі

³ Аналітики Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО) підрахували, що до 2050 року інвестиції в агропромисловий сектор країн, що розвиваються, виростуть у 5 разів і становитимуть не менше 44 млрд дол. на рік проти нинішніх 7,9 млрд дол.

⁴ Аграрії обіцяють мільярдні збитки, якщо уряд не допоможе з технікою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2010/12/23/263421>.

⁵ Довідково: Щорічна підтримка та субсидії сільського господарства в розвинутих країнах оцінюються в \$ 300 млрд, що перевищує суму експорту сільськогосподарських товарів усіх країн, що розвиваються. Фінансово-економічна криза 2008-2009 років вплинула на дотаційну складову сільськогосподарського сектору. Так, у 2009 році частка державних субсидій у прибутках фермерів у країнах ОЕСР збільшилась. У середньому вона становила 22 % від загальної суми фермерських надходжень, що на 1 відсотковий пункт більше, ніж 2008 року. Таке зростання змінило тенденцію до зменшення частки державних субсидій у прибутках фермерів, що тривала з 2004 року. Найвідчутніше зростання державної підтримки (у відсотках до загального прибутку) відбулося в 2009 році у Канаді (з 13 % до 20 %), Кореї (46 %/52 %), Норвегії (60 %/66 %) та Швейцарії (57 %/63 %). В усіх цих країнах головною причиною збільшення була цінова підтримка для молочних продуктів. У США державна підтримка фермерів у 2009 році становила 10 % їхніх прибутків проти 8 % 2008 року; у ЄС – 24 % проти 22 %. За експертними оцінками, повне скасування бар'єру лише в торгівлі сільськогосподарськими товарами може привести до зростання доходів країн, що розвиваються, на \$ 43 млрд щорічно.

¹ Засуха в США: Зростання світових цін на продовольство неминує [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/zasuha-v-ssha-vlasti-vydelyayut-fermeram-dengi-no-rost-mirovyh-08/08/2012/220900>.

² http://www.lawgroup.com.ua/storage/npa/Energetica/Alternativ/ES/30_1.pdf.

витрати, що робить конкуренцію з боку ринків із низькими витратами й цінову конкуренцію одними з ключових зовнішньоекономічних ризиків.

В Україні впродовж останнього десятиліття спостерігалися коливання індексів цін на

продукцію сільського господарства, які загалом знаходилися в рамках світових тенденцій. При цьому цінова динаміка у секторі інколи перевищувала загальний показник індексу споживчих цін, проте, як правило, відставала від динаміки цін у промисловості (табл.).

Динаміка індексів цін на продукцію сільського господарства, споживчих цін та оптових цін промисловості, % до попереднього року

Показник	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Сільськогосподарська продукція	105	87,4	120,6	105,7	108,1	102,4	138	110,3	106,4	130,4	113,6	105**
рослинництво	92,4	87,8	133,7	93,3	95,5	114,1	157,7	95,2	109,1	141,1	115,7	86**
тваринництво	136,8	86,6	104,8	134,2	129,5	88,8	115,8	147,4	101,4	114,1	109,2	119**
Індекс споживчих цін	112,0	100,8	105,2	109,0	113,5	109,1	112,8	125,2	115,9	109,4	104,6	99,6*
Індекс оптових цін промисловості	100,9	105,7	107,6	120,5	116,7	109,6	119,5	135,5	106,5	120,9	114,2	103*

* За січень-серпень 2012 р.; ** За січень-липень 2012 р.

На світовій арені Україна зберігає за собою статус одного з головних світових експортерів таких сільськогосподарських культур і продуктів переробки, як:

ячменю (4-те місце серед країн-експортерів, 12% у світовому експорті);

фуражних зернових (2-ге місце серед країн-експортерів, 13% у світовому експорті);

кукурудзи (2-ге місце серед країн-експортерів, 14% у світовому експорті);

пшениці (8-ме місце серед країн-експортерів, 3% у світовому експорті);

олії соняшникової (1-ше місце серед країн-експортерів, 56% у світовому експорті).

У цілому тенденції сільськогосподарського виробництва у 2001-2012 роках показують, що цей вид економічної діяльності не набув нових якісних стимулів для зростання. Його динаміка в умовах відсутності значущих кроків щодо модернізації, структурного реформування й вирішення фінансових потреб виробників була досить нестабільною та залежить майже виключно від природно-кліматичних чинників, що, у свою чергу, створює високі ризики для сільськогосподарських виробників.

Отже, зовнішні виклики здатні спровокувати низку ризиків, що впливатимуть на динаміку вітчизняного аграрного сектору і соціально-економічний розвиток країни у цілому.

Таким чином, відзначені тенденції світового та національного ринків сільськогоспо-

дарської продукції зумовлюють необхідність прискорення процесів реформування аграрного сектору України, цілеспрямованих заходів державної політики, спрямованих на стабільність власного продовольчого ринку й використання потенційних вигід від зростання присутності України на світових ринках продовольства.

У зв'язку з посиленням дії чинників зростання цін на сільсько господарську продукцію необхідно розвивати інфраструктуру та посилювати конкурентність ринку, що запобігатиме необґрунтованому підвищенню цін, зловживанню недобросовісними методами конкуренції, знижуватиме непродуктивні й накладні витрати виробників:

запровадити механізми запобігання різким стрибкам цін через діяльність Аграрного фонду на ринку продовольства;

активізувати відстеження та протидію проявам монопольної поведінки у сферах матеріально-технічного постачання агросектору, закупівлі сільгоспсировини, оптової та роздрібної торгівлі сільськогосподарською та харчовою продукцією;

створити сприятливі умови для розвитку ринкової інфраструктури в агропромисловому комплексі, зокрема, товарних бірж, оптових ринків сільськогосподарської й харчової продукції, заготівельних і збутових кооперативів та інших об'єднань, у тому числі за фінансової участі держави на загальнодержавному й місцевому рівнях;

забезпечити розбудову транспортної та логістичної інфраструктури аграрного ринку («Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року» передбачено відновлення перевезень сільськогосподарської продукції річковим транспортом, виготовлення спеціалізованих великогабаритних автотранспортних засобів для сільськогосподарських вантажів, створення мережі кооперативних елеваторів, включаючи портові, за участю зернових трейдерів і держави на засадах асоційованого членства, підтримку розвитку інформаційних систем,

створення умов для вільного доступу всіх учасників ринку до інформації, результатів аналізу та прогнозування тощо);

продовжувати політику розвитку роздрібно-ї мережі продажу продовольчої продукції виробниками;

сформувати дієву систему контролю якості й безпеки сільськогосподарської продукції та продуктів харчування на підґрунті сучасних європейських норм і правил, впорядкування та зменшення частки стихійної торгівлі у загальному продажу сільгосппродукції.

Розкрито особливості розвитку сучасного світового агропродовольчого ринку та його основні тенденції, зокрема, вказані причини світової тенденції підвищення цін на ринках агропродукції. Окреслено перспективи й роль України в світовій торгівлі цією продукцією, розглянуто можливі сценарії подальшого розвитку світового ринку та виявлено основні фактори, що впливатимуть на динаміку аграрного сектору і соціально-економічний розвиток країни у цілому.

Раскрыты особенности развития современного мирового агропродовольственного рынка и его основные тенденции, в частности, указаны причины мировой тенденции повышения цен на рынках аграрной продукции. Очерчены перспективы и роль Украины в мировой торговле этой продукцией, рассмотрены возможные сценарии дальнейшего развития мирового рынка и выявлены основные факторы, которые будут влиять на динамику аграрного сектора и социально-экономическое развитие страны в целом.

The features of modern world agricultural market development and its basic tendencies are exposed, in particular, reasons of world tendency of price increase are indicated. Prospects and role of Ukraine in world trade of agricultural produce are outlined. The possible scenarios of further world agricultural market development are considered and basic factors that will influence the dynamics of agrarian sector and socio-economic development of the country are exposed.

* * *